

Kraków, 16.09.2019

dr hab. Przemysław Kisiel, prof. UEK
Katedra Socjologii
Wydział Gospodarki i Administracji Publicznej
Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie

**Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Agnieszki Janas
Przyczyny upadku kultury w ujęciu Richarda Sennetta,
napisanej pod kierunkiem dr hab. Joanny Mysony Byrskiej, prof. UPJPII**

Praca doktorska mgr Agnieszki Janas została przygotowana pod opieką naukową dr hab. Joanny Mysony Byrskiej, prof. UPJPII na Wydziale Filozofii Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie. Praca liczy 198 stron, w tym bibliografia zajmuje 11 stron a opis bibliograficzny pracy 1 stroną. Praca nie posiada streszczenia w j.angielskim.

Przedstawiona do oceny rozprawa doktorska posiada przejrzystą i logicznie uzasadnioną strukturę, która dobrze koresponduje z klarownie sformułowanym celem pracy. W swojej pracy doktorskiej autorka przeprowadza analizę wybranych prac Richarda Sennetta i w oparciu o nie przedstawia diagnozę współczesnej rzeczywistości społeczno-kulturowej, sformułowaną przez tegoż autora. Należy zatem zauważyć, że celem pracy nie była analiza całości dorobku wybranego autora, lecz jedynie tych jego prac, które odnoszą się do wyznaczonego obszaru problemowego. Przełożyło się to wyraźnie na strukturę pracy, której poszczególne rozdziały związane są z tymi kwestiami, które autorka właściwie zidentyfikowała jako najistotniejsze składniki diagnozy współczesności Richarda Sennetta.

Praca doktorska mgr Agnieszki Janas jest złożona z pięciu rozdziałów oraz krótkiego Wstępu i Zakończenia. We Wstępie autorka przedstawiła cel pracy i omówiła jej strukturę. Wskazany cel pracy, którym jest diagnoza współczesnej kultury w ujęciu Richarda Sennetta, sytuuje ją w nurcie dosyć popularnej od kilku dekad ponowoczesnej refleksji społeczno-kulturowej. Przy czym główny bohater pracy jest niewątpliwie wybitnym i cenionym jego przedstawicielem, ale jego podejście i sposób patrzenia na rzeczywistość nie jest unikalne. W tej sytuacji wydaje się, że wybór tego konkretnie badacza na centralną postać rozprawy doktorskiej nie jest oczywisty i powinien zostać jakoś uzasadniony. Nie oznacza to jednak, że uznaję wybór autorki za niewłaściwy. Wręcz przeciwnie, podoba mi się, że autorka skupiła się na badaczu, którego twórczość naukowa, przynajmniej w Polsce, nie posiada wielu opracowań krytycznych. Uważam również, że autorka pracy miała pełne i nieograniczone prawo

decydowania o zakresie swoich zainteresowań naukowych. Wydaje mi się jednak, że w tej sytuacji istotne byłoby wskazanie przesłanek, które spowodowały, że to właśnie Richard Sennett i jego refleksja nad współczesnością stały się interesujące dla autorki rozprawy.

Rozdział I pracy poświęcony jest analizie pojęcia kultury w rozumieniu Richarda Sennetta. Trzeba tu podkreślić, że zadanie to nie było łatwe, gdyż badany autor nie posługuje się jedną wyraźnie sformułowaną definicją kultury, traktuje on raczej to pojęcie dosyć płynnie, zakreślając, i to czasami niekonsekwentnie, jego ogólne ramy. W prowadzonych wywodach autorka starała się wydobyć i zaakcentować, odwołując się do badanego dorobku, przede wszystkim etyczny, społeczny i technologiczny wymiar kultury, które mają szczególnie istotne znaczenie dla zrozumienia formułowanej przez Richarda Sennetta tezy o upadku kultury współczesnej. Przeprowadzona analiza jest interesująca i co istotne, dobrze pokazuje, jak istotny wpływ na krystalizowanie się poglądów Richarda Sennetta mieli m.in. Max Weber oraz Hannah Arendt. Warto również docenić, że omawiając pojęcie kultury autorka starała się usytuować je w szerszym kontekście różnych koncepcji kultury. Z tym, że skupiła się ona przede wszystkim na koncepcjach filozoficznych, tymczasem sposób rozumienia kultury u Richarda Sennetta jest bardziej antropologiczny. I przyjmując właśnie tą perspektywę zdecydowanie najłatwiej można byłoby wyjaśnić, dlaczego u Richarda Sennetta to praca (i człowiek uczestniczący w procesie pracy) odgrywa kluczową rolę w procesie wytwarzania kultury. Na końcu rozdziału znajduje się krótkie podsumowanie rozważań, brakuje natomiast próby krytycznego spojrzenia na zarysowane pojęcie kultury, co byłoby szczególnie przydatne w kontekście kluczowego motywu pracy, czyli upadku współczesnej kultury.

W rozdziale II autorka analizuje ideę nowego kapitalizmu Richarda Sennetta. Na początku skupia się na opisie i charakterystyce zjawiska przeciwstawiając ideę nowego kapitalizmu idei kapitalizmu społecznego Maxa Webera. Następnie, odwołując się do prac Richarda Sennetta analizuje jego krytykę zorientowania współczesnej kultury na teraźniejszość a także krytyczną analizę procesu globalizacji oraz zmian zachodzących w przestrzeni społecznej na poziomie mezo i mikro. Omówienie powyższych kwestii pozwoliło autorce dojść do charakterystyki współczesnego społeczeństwa w pracach Richarda Sennetta i opisanie mechanizmów swoistych dla nowego kapitalizmu. W ostatniej części rozdziału autorka nie tylko podsumowuje prowadzone rozważania, ale również przeprowadza bardzo pożądaną, ale niestety skromną, analizę krytyczną stanowiska Richarda Sennetta. Zwraca w niej uwagę na ogólną trafność diagnozy problemów społecznych, która skłoniła go do negatywnej oceny współczesności, ale też zauważa, że poza nieco utopijnym postulatem przywrócenia zasad

kapitalizmu społecznego nie wskazuje on sposobów odbudowania u jednostki poczucia zakotwiczenia kulturowego.

Rozdział III skupia się na kluczowej dla Richarda Sennetta problematyce pracy, gdyż zgodnie z jego stanowiskiem to współczesne zmiany w tym obszarze są bezpośrednią przyczyną upadku kultury współczesnej. Autorka w swojej analizie koncentruje się na rozważaniach Richarda Sennetta na temat istoty pracy jako aktu twórczego i kulturotwórczego, fachowości i jej zaniku na współczesnym rynku pracy a także narodzin fachowości nowego typu, kryzysu odpowiedzialności za wykonywaną pracę, kryzysu relacji społecznych w środowisku pracy oraz niestabilności i nietrwałości relacji społecznych między pracodawcą a pracownikiem. Całość zamyka podsumowanie oraz bardzo ograniczona próba krytycznego spojrzenia na stanowisko prezentowane przez Richarda Sennetta.

Rozdział IV poświęcony został problemowi upadku człowieka publicznego, czyli kwestii zaniku aktywności ludzi w przestrzeni publicznej oraz analizie przyczyn tego zjawiska. W rozważaniach Richarda Sennetta zjawisko to jest bowiem również odpowiedzialne za upadek współczesnej kultury. Relacjonując jego poglądy autorka skupiła się przede wszystkim na procesie redukcji obecności i aktywności człowieka w przestrzeniach publicznych, co jest związane z upowszechnieniem się trzech antyspołecznych postaw, które zostały scharakteryzowane w dalszej części rozdziału: dryfującej osobowości, „ja” niekooperacyjnego oraz postawy narcystycznej. W ostatniej części tego rozdziału autorka podejmuje nieśmiałą dyskusję z analizowanym badaczem i zwraca uwagę na rolę Internetu oraz nowych mediów w przezwyciężaniu kryzysu aktywności społecznej w przestrzeni publicznej. Rozważania te są interesujące, a obserwacje autorki trafne. Szkoda tylko, że nie zostały bardziej wykorzystane do refleksji nad aktualnością niektórych spostrzeżeń Richarda Sennetta.

Rozdział V w przeciwieństwie do poprzednich nie jest już związany z krytyczną diagnozą współczesności, która zdaniem Richarda Sennetta wyjaśnia upadek kultury, lecz próbą znalezienia pozytywnego rozwiązania, umożliwiającego wyjście z tej sytuacji. Autorka, idąc tropem analizowanego badacza, zwraca uwagę przede wszystkim na konieczność odtwarzania warunków umożliwiających dobrą współpracę oraz procesów umożliwiających budowanie prawdziwych wspólnot społecznych. To, co jednak najważniejsze w tym rozdziale to, że autorka akceptując proponowane Richarda Sennetta remedia na upadek kultury dostrzega jeszcze możliwość wykorzystania innego dodatkowego elementu, który nigdzie nie pojawia się w pracach Richarda Sennetta. Tym elementem, umożliwiającym przeciwdziałanie negatywnym konsekwencjom nowego kapitalizmu, nowych reguł obecnych na rynku pracy czy zanikowi aktywności w przestrzeni publicznej jest, zdaniem autorki, religia chrześcijańska.

Propozycja ta jest z pewnością warta głębszej refleksji, wymaga jednak rozwinięcia i głębszego uzasadnienia, niż to, co zostało przedstawione w pracy. Natomiast niewątpliwie już samo sformułowanie tej propozycji wzbogaca przekaz płynący z recenzowanej pracy.

Zakończenie pracy jest zwięzłym podsumowaniem jej zawartości. Autorka przywołuje w nim najistotniejsze uwagi krytyczne wobec współczesnej kultury Richarda Sennetta a także referuje zawartość poszczególnych rozdziałów.

Ogólna ocena pracy doktorskiej mgr Agnieszki Janas jest pozytywna. Praca jest niewątpliwie interesująca i napisana z pasją, widoczna jest też u autorki dobra znajomość twórczości zarówno naukowej jak i publicystycznej Richarda Sennetta. Należy też podkreślić, że sformułowany w pracy problem został omówiony poprawnie merytorycznie a kolejność omawianych problemów sprzyjała dobrej prezentacji poglądów Richarda Sennetta. Trzeba przy tym zaznaczyć, że nie było to zadanie proste. Jego dorobek pisarski i publicystyczny, w oparciu o który autorka odtwarzała autorską diagnozę współczesnej kultury liczy bowiem kilkanaście pozycji. Nie tworzy on przy tym spójnej i wewnętrznie uporządkowanej całościowej koncepcji kultury. Co więcej, twórczość Richarda Sennetta jest niewątpliwie ciekawa, oryginalna i inspirująca, ale też jedynie fragmentarycznie analizuje rzeczywistość kulturową współczesnego świata. Zadaniem autorki pracy było zatem stworzenie syntetycznej, spójnej i niesprzecznej wewnętrznie syntezy poglądów analizowanego badacza. Z zadania tego mgr Agnieszka Janas wywiązała się właściwie. Struktura wyводу jest dobrze zrozumiała i w pełni uzasadniona, aczkolwiek w kilku miejscach pracy pewne wątki się powtarzają, chociaż w nieco odmiennych kontekście (np. motyw pracy jako czynnika kulturotwórczego czy motyw fachowości). To powoduje, że momentami praca sprawia wrażenie nieco chaotycznej.

Pozytywna ogólna ocena pracy nie oznacza jednak, że nie posiada ona żadnych mankamentów. Z perspektywy recenzenta trzy kwestie wydają się tu być najbardziej istotne. Po pierwsze, praca doktorska będąca analizą twórczości Richarda Sennetta nie powinna ograniczać się jedynie do referowania poglądów tego badacza współczesnej rzeczywistości, lecz mogłaby również zawierać krytyczne spojrzenie autorki. Co prawda, każdy rozdział pracy zawierał drobne uwagi krytyczne, ale wątki te mogłyby być bardziej rozbudowane. Poza tym w zakończeniu pracy autorka mogłaby się pokusić o pełniejszą, całościową refleksję nad wartością i adekwatnością diagnozy współczesnej kultury Richarda Sennetta. Warto też byłoby się zastanowić nad tym, czy przedstawiony obraz współczesności rzeczywiście uprawnia do stwierdzenia upadku kultury, czy może mamy np. jedynie do czynienia z jej głęboką transformacją? Można również byłoby rozważyć (kwesta ta została co prawda w pracy poruszona, ale mogłaby być mocniej rozwinięta), czy proponowane przez Richarda Sennetta

sposoby przeciwdziałania kryzysowi kultury są możliwe do realizacji we współczesnych czasach i czy mogą okazać się skuteczne? Sformułowanie odpowiedzi na te kluczowe pytania nie jest oczywiście proste, ale z pewnością byłyby wartościową konkluzją całej pracy. A ponadto pozwoliłoby to autorce pracy na pełniejsze zaprezentowanie własnych kompetencji w zakresie krytycznej analizy poruszanych kwestii.

Po drugie, twórczość Richarda Sennetta, która była przedmiotem analizy nie tylko nie wyraża spójnej koncepcji kultury, ale dodatkowo jest efektem ponad czterdziestu lat jego pracy badawczej. W tym okresie zmieniały się u tego autora nie tylko zainteresowania, głębokiemu przekształceniu ulegała również obserwowana przez niego przestrzeń społeczno-kulturowa (np. pojawił się Internet), modyfikacji ulegały także jego poglądy na tą rzeczywistość. Tą naturalną ewolucję stanowiska omawianego badacza widać wyraźnie, gdy porównamy książkę *Upadek człowieka publicznego* z 1974 roku oraz *Kulturę nowego kapitalizmu* z 2006 roku czy *Razem. Rytuały, zalety i zasady współpracy* z 2012 roku. Tymczasem w recenzowanej pracy autorka wydaje się zupełnie pomijać wymiar historyczny badanej twórczości i nie dostrzegać dynamiki zmian w poglądach Richarda Sennetta.

Po trzecie, w wielu miejscach recenzowanej pracy Richard Sennett jest określany etykietą postmarksisty, co zdaniem autorki pracy może wyjaśniać sposób diagnozowania przez niego współczesnego społeczeństwa i kultury. Wydaje się jednak, że takie etykietowanie Richarda Sennetta, w świetle prowadzonych wywodów w pracy doktorskiej, nie jest do końca uprawnione a przynajmniej w rozprawie nie zostało to głębiej uzasadnione. Można zatem przypuszczać, że autorka przyjęła to określenie trochę bezkrytycznie, wzorując się na obiegowych opiniach, nawiązujących do związków Richarda Sennetta z Nową Lewicą w okresie jego młodości. Tymczasem warto zauważyć, że analizowane w pracy doktorskiej poglądy tego badacza nie zawierają już schematów myślenia lewicowego. Co prawda, przyjmuje on pozycje krytyka współczesności (co nie jest wyłączną cechą postmarksistów), ale przede wszystkim warto dostrzec, że przyjmowany przez niego sposób znajdowania rozwiązań współczesnych problemów sytuuje go bardzo blisko myślenia konserwatywnego. Świadczą o tym m.in. jego nawiązania do idei kapitalizmu społecznego Maxa Webera czy sposób rozumienia pojęcia fachowości, pracy a także wzorcowych relacji społecznych. Wszystko to przekonuje, że przypisywanie Richardowi Sennettowi etykiety postmarksisty nie jest najszcześniejsze.

Uzupełniając ocenę przedstawionej pracy doktorskiej należy jeszcze stwierdzić, że pod względem edytorskim recenzowana praca została przygotowana dosyć poprawnie. Razi trochę niestety niemała liczba „literówek” a nawet brakujących słów. Nie najlepsze wrażenie

sprawiają również powtórzenia całych zdań na sąsiadujących ze sobą stronach pracy (np. s.64 i 65). Warto jednak podkreślić, że wspomniane edytorskie i kompozycyjne niedociągnięcia nie utrudniają zrozumienia wywodów autorki, natomiast przed ewentualnym przygotowywaniem pracy (lub jej fragmentów) do druku powinny zostać usunięte. Z drugiej strony doceniam wysoką dbałość autorki pracy o przypisy, których w pracy jest prawie osiemset. Prezentując poszczególne wątki problemowe autorka pracy drobiazgowo wskazywała na ich usytuowanie w pracach Richarda Sennetta lub wskazywała na ich powiązania z twórczością innych autorów.

Podsumowując sformułowane powyżej uwagi należy podkreślić, że przedstawiona do recenzji praca doktorska mgr Agnieszki Janas jest wartościową i oryginalną rozprawą naukową. Autorka postawiła sobie trudne zadanie, z którego wywiązała się zadowalająco. Biorąc zatem pod uwagę zarówno zalety pracy, jak też wskazane powyżej ograniczenia stwierdzam, że przedstawiona praca **spełnia warunki stawiane pracy doktorskiej** opisane w Ustawie (Ustawa z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki, Art. 13, pkt.1 z późn. Zm.). W związku z powyższym rekomenduję Radzie Wydziału Filozoficznego Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie dopuszczenie mgr Agnieszki Janas do dalszych etapów postępowania w przewodzie doktorskim.

Kraków, 16.09.2019r

